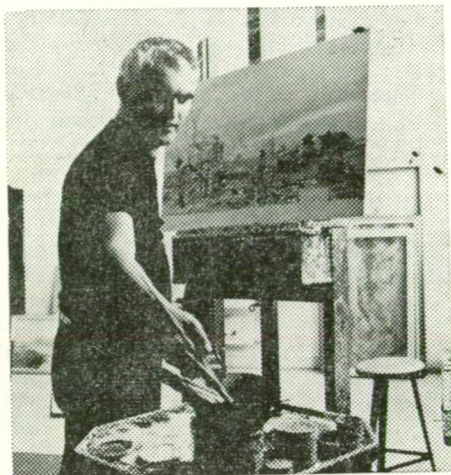

MŰTEREMLÁTOGATÁS

Fejér

Csabánál

Valaki beszélt. A művészetéről, a képeiről. A tárlatnyitó közönség T. Tárlatnyitó Közönségnek mutatkozott; ki áhítatos is volt, ki csak érdeklődő. A hetvenes évek elején történt egy szombati napon, talán a Gulácsy Teremben, talán másutt. Celebrálódott a ceremónia. Fejér Csaba elnézett valahová, messzire, túl a kirakatüveg mögött zsongó utcán.

Ott sem volt.

Aztán vége szakadt a beszédnek, s ő egy szempillantás alatt eltűnt. Elment, lát-hatatlanra vált, ki tudja? Bizonyára az egyik romtanya Hírlappal foldozott ablaka mögött rejtőzött el, figyelte: látjuk-e őt, vagy csak nézzük.

Ott volt a teremben.

Persze soha sincs sehol egészen jelen. Hol a múltban portyázik, hol a jövőben. És ez átkozottul zavaró, mert közben itt van a jelenben; fest, hallgat, válaszol a kérdésekre, nősül, elvállik, vermutot tölt egy pohárba, bicikliről integet, kérdéseket tesz föl, fest, hallgat. Ám az egész valahogy mégis gyanús; gyanús, mint egy jég-hegy, mert kilenc tizede nem látszik.

Nyilatkozni nem szeret, szerintem nem is tud. Megnyilatkozni szokott. Hetven-negyben a Művészet szerkesztője körkérdést intézett vásárhelyi festőkhöz. Azt tudakolta tőlük: mit tart ápolandó, követendő hagyománynak Hódmezővásárhely művé-szetében?

Fejér Csaba fogott egy árkus papirost, írta: „Mégfogalmaztam röviden az állás-pontomat ebben a kérdésben, született is néhány változat, de mindegyiknek megvolt az a hibája, hogy nem értettem vele egyet. Nem tudok olyan kérdésről egyértelműen beszélni, amiről nem lehet. Mert bármit mondok, az ellenkezője is igaz. Legföljebb egy lapos alföldi ideológiát lehetne pufogtatni, ez viszont nem méltó Vásárhely szel-leméhez. És én irtózom még az egy személyre szabott ideológiától is.”

Ez, kérem, nyilatkozat. Fejér Csaba módra. Mintha egy jéghegy beszélne saját nem látható kilenc tizedéről.

És íme Jéghegy úr rezidenciája. Jéghegy úr most éppen vermutot tölt egy pohárba.

— Képek? — ezt Enyedi Zoli kérdezi. Fényképezni szeretne.

— Nincsenek. Csak vázlatok vannak itthon, félkész munkák.

— Akkor?

— Menj el a múzeumba, aztán ugorj be Borbáth lakására, van nála hat képm.
(Dr. Borbáth Árpád főorvos a vásárhelyi festők egyik legismertebb mecénása.)

Enyedi ugrik.

Csaba ül és hallgat. A gyerekkoráról kérdezem, hogy visszaérkezzék a műterembe.

— Tudod, nekem soha sem volt fantáziám. Már négyéves koromban sem volt. Rajzoltam, mert muszáj volt rajzolni, de csak azt rajzoltam le, amit láttam. Én ezért aztán gyerekrajzot sose csináltam. Emlékszem hatéves koromban, akkor Kenterkén laktunk, kimentem az állomásra és lerajzoltam egy 328-as mozdonyt. Pontosan annyi kereke volt, mint a valóságban, a kéménye is annyi. Ha nem hiszed, megmutathatom, eltettem. Arra is emlékszem, hogy akkor voltam először igazán boldog, amikor a nagyanyám sparheltjét először sikerült pontosan ábrázolnom, nem borultak föl a platnik, vagyis stimmel a perspektíva.

— Mit hoztál még a gyerekkorból? Fontosat.

— Az álmaimat. Én mindig egyfélét álmodok. Lőnek rám, lövök, géppisztoly van a kezemben. Ez Zsámbéki álom. Negyvenhatban kerültünk oda. A falu csupa rom volt. A házuk közelében tankroncs, lövészárkok, szerte-szét aknák. Ötvenig nem múlt el év, hogy valamelyik osztálytársam meg ne halt volna. Nekem is volt egy darabig eldugva egy láda lőszerem...

— A képeiden nyugalom van.

— Védekezés az álmaim ellen. De beszéltem én már erről. Szerintem nem igaz, hogy belsőleg is igazodnunk kell az élet zaklatottságához. A harmóniára vágyás a huszadik század egyik igaz, őszinte, egészséges életérzése; azt hiszem, így fogalmaztam.

— Mikor gondoltál először arra, hogy festő leszel?

— Amikor felvételiztem az Iparművészeti Főiskolára, s rádöbentem, hogy a rajzolni tudás: hatalom. A legtöbb főveléző egy kocka ábrázolásával se nagyon tudott megbirkózni; én pedig már szinte mindent tudtam fényről-árnyékról, perspektíváról. Tudod, én képzőművészeti gimnáziumba jártam, ahol naponta átlagban öt órát rajzoltunk. Döbröcöni mester azt mondta a felvételin: Fiam, maga eltévesztette a dolgot, magának a képzőművészetre kellett volna jelentkezni.

— És?

— Két évet az iparon jártam. Fontos két év volt. Mert tanultunk bútortörténetet, épületszerkezetant is. Például. Csak akkor hagytam ott, amikor kezdett az ügy túlságosan szakmaivá válni.

— Miért volt akkor mégis fontos?

— Nézd, amikor én először festettem itt Vásárhelyen tanyát, volt aki azt mondta, hogy jövök én ahhoz, amikor sohasem laktam tanyában. Sőt, még ősvásárhelyinek sem számítok! (Fejér Csaba Karcagon született. A fél országot osztálytársának tudja, mert élt még a Kunság fővárosa után Tokajban, Nyírbogdányban, Kenterkén, Betlenben, Makón és Budapesten. Ja, és persze Vásárhelyen is, rövid ideig.)

— Mit mondtál erre?

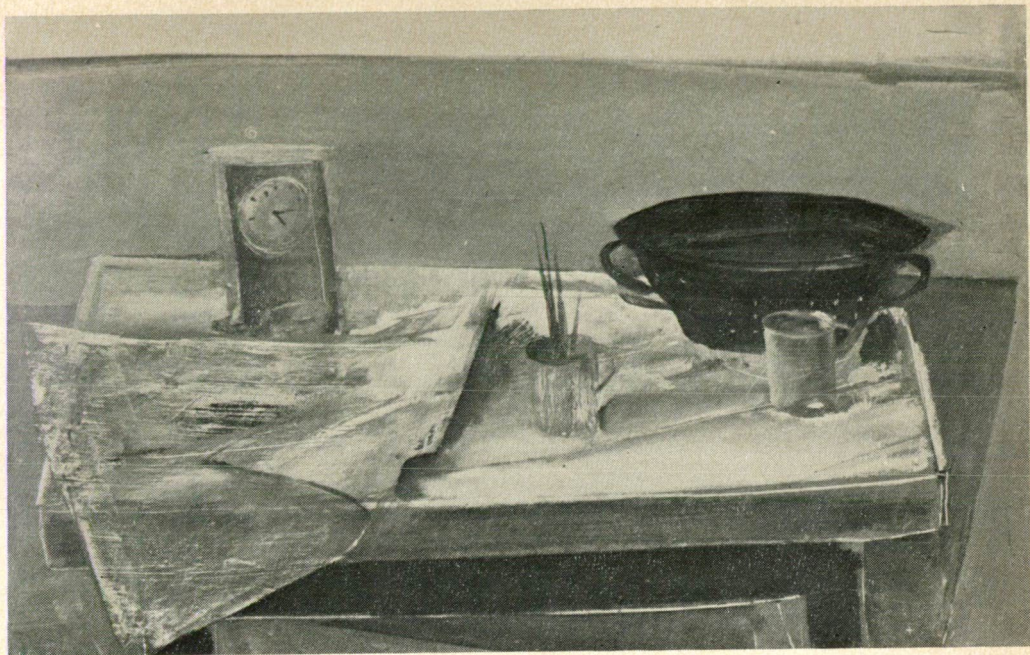
— Hallgattam. Ha hülyeséget mond valaki, nem szoktam reagálni. Minek? Nem ér annyit. Szóval, én tanultam épületszerkezetant is. Így aztán egy tanyát én át tudok világítani. Úgy látom, mintha röntgenen látnám. Ha megsüllyedt az egyik fal, tudom, hogy reagál erre a jelenségre a tetőszerkezet. Ez a fontos, nem az, hogy ki élt valaha tanyán, ki nem.

Jéghegy úr ezt is indulatok nélkül mondja. Kitölti a vermut maradékát a poharamba.

— Tudod, kaptam én egy Derkovits-ösztöndíjat. Még hatvankettőben. Azt hiszem azért adták, mert támogatták — hivatalosan is —, amit csináltam. Én meg akartam is csinálni...

— Félbehagytad a mondatot.

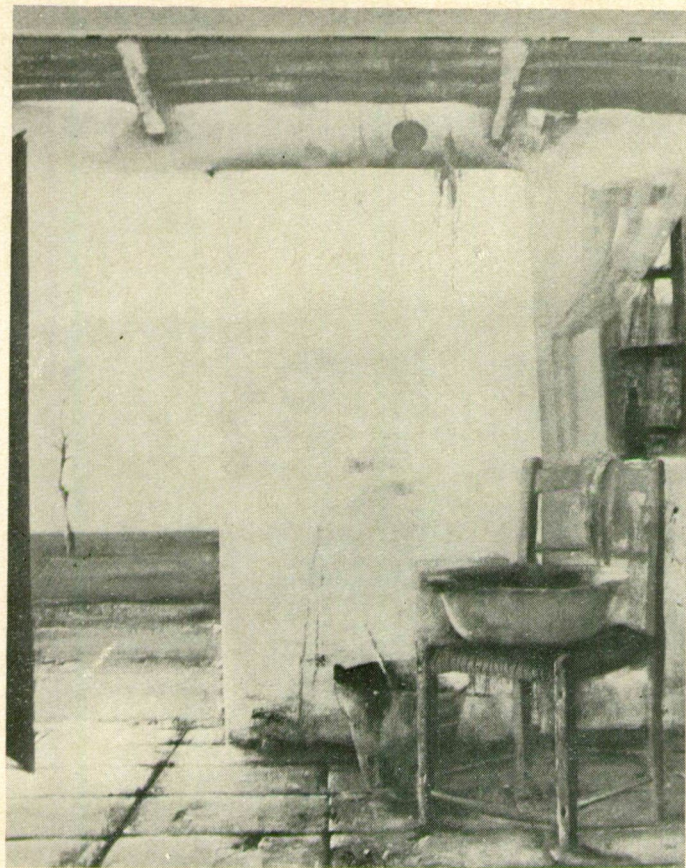
- Csak a mondatot hagytam félbe, a munkát folytattam, nem tértem le a saját utamról.
- Mások letértek?
- Is, is. A hetvenes évek elejére már nem volt divat ábrázolni a valóságot. Más irányból fújt a szél. Különbőféle absztrakciók jöttek divatba.
- Divatok. Mi a véleményed róluk.
- Semmi.
- Nem is érdekelnek?
- Nézd, ezt a mostani irányzatot majdnem mindenki tudja csinálni, nem baj, ha nem ismeri a perspektíva törvényeit, ha nem tud bánni színekkel — ebből nem derül ki semmi. De megvilágítom neked ezt egy példával. Úgy van az, hogy van egy sor, abban elől is vannak, hátul is. Nos, hát szerintem az ilyen divatváltások úgy állnak elő, hogy azok akik a sor végén állnak, gondolnak egyet, s elindulnak másfelé. Hátha... És az a vicc, hogy be szokott jönni nekik, persze csak ideig-óráig. Erről én nem akarok többet mondani, valaki még képes és magára veszi...
- A barátaid közül?
- Az én barátaim színészek, orvosok, zenészek.
- És a kollégák?
- Kollégák között soha sem alakul ki igazi barátság.
- Töpreng egy sort.
- Te várjál, ezt ne írd le, marhaság. Munkácsy és Paál László barátsága jutott eszembe, a nyolcaké. Ők segíteni is tudtak egymásnak. Szóval, én arra gondoltam, ami most van, és most nincsenek igazi barátságok. Nem tudom, észrevetted-e, de az emberi kapcsolatok nagyon megnyomorodtak valahogy. A jólét tenné, a biztonság, nem tudom...
- Ellenségeid vannak-e?
- Egy biztosan van. Fejér Csabának hívják. Néha kényelmeskedik, lusta. Többől nem tudok.
- Mit nem kérdeztem még ebben a témában? A nőket...
- A művészi munkámra soha sem hatottak. Inkább csak zavartak benne. Lekötöttek egy csomó időmet. A magánélet más, de most nem arról beszélünk...
- Mitől van, hogy kevés portrét festesz? Ettől? Ettől is?
- Nekem valamennyi portrém pszichológiai tanulmány. Engem nem arcok érdekelnek, hanem lelkiállapotok, jelenségek. A bolond figurájával a diadalmas hülyeséget ábrázoltam, a vak hordárral egy kényszert, a látás kényszerét. De aztán hogy ez miként is játszódott le bennem, azt nem tudom elmondani, mert nekem irodalmi, vagy pláne filozófiai gondolatok nem jutnak eszembe, csak képek.
- Kétféle jelrendszer...
- Hagyd ezt, nekem az ilyesmiről az esztétikaórák jutnak eszembe, amelyeken mindent megmagyaráztak tudományos alapon, de sok köszönet nem volt benne. Szerintem olyan ez a festőpálya, mint a foci.
- A foci?
- Persze. Ehhez is két dolog kell. Tehetség és játékindigencia.
- Az elsőt még értem.
- Pedig világos az utóbbi fogalom is. Játékindigenciája annak van, aki mindig tudja, hogy mit kell csinálnia, pontosabban, hogy mire képes. Van közöttünk sok olyan ember is, akinek egyszerűen abba kellene hagynia a mázolás, mert csak azt tudja, és azt meg minek? De nem hagyja abba, mert nincs játékindigenciája. Lehet persze ettől még okos ember, tudhatja az összes lexikont kívülről, a játékindigencia más.
- Világítsd meg a lényegét!
- A mi munkánk hivatás, másféle megítélés alá esik, mintha az esztétikáról beszélne. Ma festőnek lenni karriernek számít. Apuka, anyuka igyekszik benyomni a fiát-lányát a pályára, ha a gyerek tud egy egyenes vonalat húzni. Régen másképp volt. Kockázattal járt a pálya. Csak megszállottak vállalták föl, és azért, mert mon-

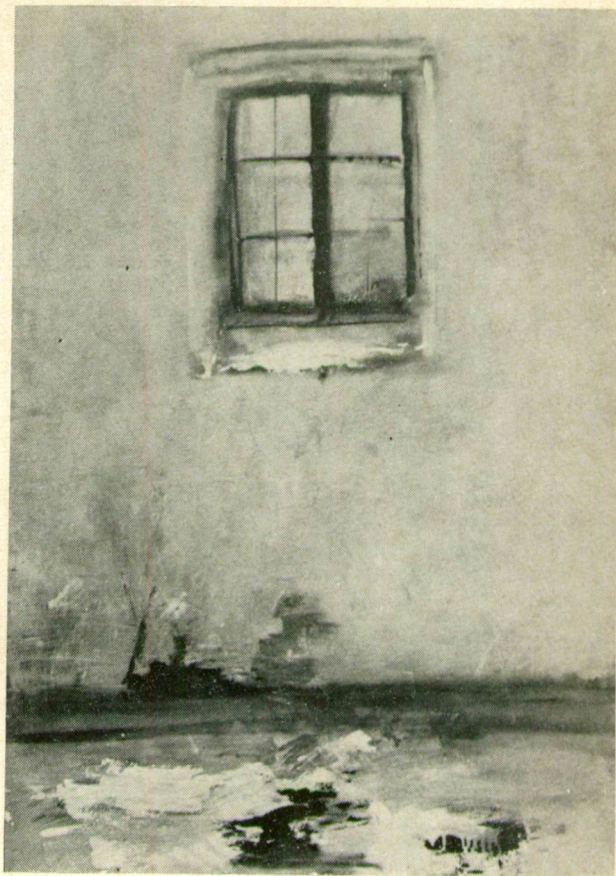
CSENDELET

TANYA TELEN

INTERIEUR

ABLAK

danivalójuk volt a világról, s nem maga a festészet volt a mondanivalójuk. Nekem ezért kedves Munkácsy és Tornyai és ezért nem hat rám elementáris erővel Matisse. Például. Vannak persze, voltak a megszállottak között is tehetségtelenek, de legalább megszállottak voltak, és a hitükért véreztek el. A festőé sors, nem foglalkozás. Ez a lényeg. De sajnos csak a múlt időre vonatkozik!

— Nosztalgiáid vannak?

— Nekem sokan vetik a szememre, hogy visszasírom a régi paraszti világot. Nem sírom vissza. Ha valamit visszasírok, az az a kor, amikor a festők még tényleg festők voltak.

— Mikor dolgozol?

— Reggel jövök a műterembe, nyolcra. Aztán tízig ráhangolom magam a munkára. Utána festek, de csak két órát. Többet nem tudok dolgozni egyszerre. Sokat kivesz belőlem. A festés nehéz munka. Koncentrálni kell. Te, még így is felfedezek később olyan részleteket egy-egy képen, amiről nem tudtam festés közben. Hogy kerülnek oda, rejtély?

— Utána?

— Fölülök a biciklimre, kikarikázok a határba. Figyelek. Gyűjtöm a tanyák anatómiai jellegzetességeit. Fényben, ellenfényben, reggel, délben, este, mindig más-milyen a táj, s a tanyák is mások.

— Aztán?

— Visszajövök, hogy másnap újra ráhangolódjak a küzdelemre, mert a festés küzdelem. Az anyagot meg kell törni, az anyagnak levegővé kell válnia, vízzé, tanyafallá, vödörré. Sokan azt mondják — látod, ez is divat —, hogy tisztelem az anyagot —, és ez idáig rendben is van, csak ott nincs igazság benne, hogy az anyagot nem úgy kell tisztelni, hogy hagyjuk: csurogjon a vásznon, amerre csak akar... A festék egyébként, akár hiszed, akár nem, először tényleg arra megy, amerre ő akar. De nem szabad hagyni. Ez a küzdelem lényege.

— Tudatos dolog ez, program?

— Csak félig. Én ösztönös típus vagyok, azt hiszem.

— Az előbb már beszéltél arról, hogy mit vetnek a szemedre, de szemedre vetnek mást is, hogy mindig csak sámlikat festesz meg tanyákat, hogy nincs más mondanivalód...

— Régen mondom, s ma sem tudok mást mondani: A világ legkisebb részében is benne az egész. Így közvetlen környezetem minden tárgyában. Felesleges tovább menni, bővíteni a kört, mikor még ezt a parányt sem fejeztem ki úgy, ahogy szeretném, ahogy belsőleg igénylem.

— Idéztél. Régről. Tényleg így gondolsz?

— Hát, ha meggondolom... Nézd. Tulajdonképpen én érzem, hogy tovább kell lépnem valamerre. Lehetséges, hogy a tárgyakat nem kellene annyira hangsúlyoznom, hanem a háttérre. Ezek műhelyproblémák, a tárgyaim, a világom biztos, hogy változatlan marad. Mert ez van, ez az enyém. Hogy pontosan mit fogok csinálni, azt persze még nem tudom. Én különben is szakaszokban fejlődtem, elértem egy szintre, ott voltam, aztán elkezdett idegesíteni, hogy ott vagyok, s továbbléptem. Sohasem könnyen.

— Hatvanhatban Tornyai-plakettet kaptál, hatvannyolcban Koszta-érmet, hetvenegyben Szeged művészeti díját. Azóta?

— Tömör leszek. Semmit.

— Miért?

— Ezt ne tőlem kérdezd.

Nem kérdezem. A tekintetem az asztalra téved. Szórólapok vannak rajta. „Er nimmt regelmässig an den Landesausstellungen und an den die ungarische Kunst der Gegenwart repräsentirenden Kollektivausstellungen im Ausland teil” — olvasom.

— Én nem értem — mondja Jéghegy úr.

— Rendszeresen vesz részt nemzeti művészeti kiállításokon, külföldön is gyakran állítja ki képeit — ennyi.

— Nem egészen igaz. Ma már nem. Egyre kevesebb kollektív tárlaton veszek részt. Egyéni tárlatokra készülök. Ezeken jobban el tudom mondani amit akarok, egy gondolat köré tudok építkezni.

— Csak ezért?

— Valójában igen. Le ne ird, hogy másért, sokan különben is azzal vádolnak, hogy játszom a kívüállót, érted...

— Mondd, jól érzed te magad?

— Igen. Van bázisom. Idesüss!

Feláll, kimegy a műteremből, s nemsokára egy hatalmas köteg levéllel tér vissza.

— Nézd meg őket!

Levél Bécsből, Wiesbadenből, Budapestről, innen a szomszéd utcából, Svájc egy általam nem ismert kisvárosából. T. Művész úr! — így kezdődnek, s képekért könyörögnek bennük.

— Látod?

— Látom. Emlékszem egy statisztikára. A XIV. Őszi Tárlat idején készült. 342 megkérdezett közül hatvankilencnek a te képeid tetszettek a legjobban, mi több a legmodernebbnek is azokat ítélték.

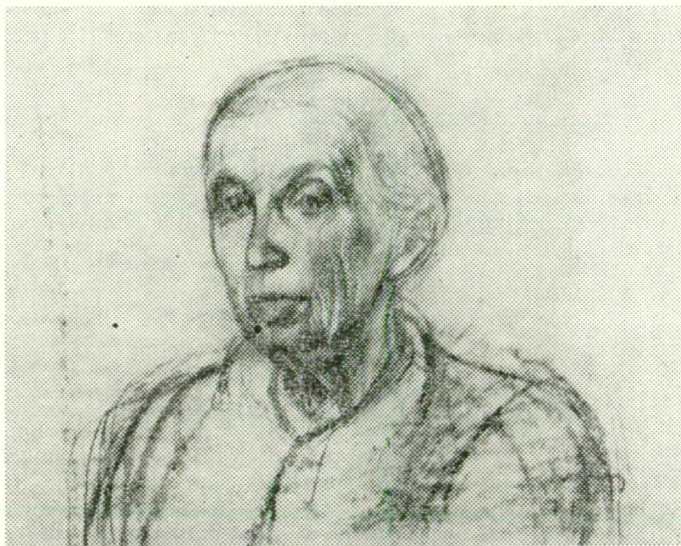
— Na, látod. Ülök a körhintában, a körhintából pedig nehéz kiszállni.

— Az anyagiak miatt.

— Nem. Azért, mert az embert nem hagyják kiszállni.

Jéghegy úr elmereng ezen. Konstatálom: nincs itt. A következő kérdésemre is válaszolna, ha feltenném, de igazából nincs már itt. Lehet; hogy karikázik, kerekezik valahol a mártélyi határban; hogy valahol másutt tölt vermutot egy pohárba; hogy elrejtőzött egy tanya Hírlappal faldozott ablaka mögé, és mosolyog — azon, hogy beszélgettünk, a festészetről, amiről szerinte nem is lehet beszélgetni.

PETRI FERENC

FEJÉR CSABA: IDÓS ASSZONY